

DREPTUL CONFESIUNILOR RELIGIOASE DIN ITALIA,,DIFERITE DE CEA CATOLICĂ”, LA LIBERTATEA DE RELIGIE

Profesor Emerit Nicolae V. DURĂ

*Universitatea Ovidius din Constanța;
Academia Oamenilor de Știință din România;
Academia Națională a Georgiei
nicolaedidimos@yahoo.com*

ABSTRACT: The Right of Religious Confessions in Italy,,different from the Catholic one”, to Freedom of Religion.

In Italy there is still no general law on religious freedom and the general regime of the Cults, i.e. a law on „recognised” Cults, hence the fact that each denomination or religious Cult must conclude an agreement with the State in order for the State to recognise its right to freedom of Religion.

However, from the pages of this study, the reader can learn how freedom of Religion has been provided for both in the texts of the Agreements concluded between the Italian State and Religious Denominations, „other than the Catholic one” (Art. 7 (1) of the Constitution of the Italian Republic), and in the texts of some Laws enacted on the basis of the provisions of principle set out in the text of this Constitution.

A hermeneutical analysis of the text of these Agreements and Laws has allowed us to note that, roughly speaking, their ideational and lexical content is similar, which shows that the Italian legislator wished to ensure and guarantee to every Confession or religious Cult - other than the Roman Catholic one, whose legal status was established by the Lateran Pacts - with some modifications and repeals of the texts that came about through the 1984 Villa Madama Pacts - a status of equality before the law and the right to organise themselves according to their own statutes, provided that these do not contravene ‘Italian law’ (cf. Art. 8 of the Constitution of the Italian Republic).

Religious denominations or Cults other than the Catholic one therefore enjoys - regardless of their age, number, or religious creed - the right to freedom of religion, equality before the law and autonomy.

The constant concern of the Italian legislator to make express reference to the text of international legislation on fundamental human rights and freedoms, among which freedom of religion occupies a prominent place, is of course conclusive proof that he wished and succeeded in giving other religious denominations - other than the Roman Catholic Church - a legal status which does not infringe their right to religious freedom.

Keywords: *freedom of religion, religious Cult, general regime of the Cults, international legislation.*

Proimion

Prin Pactele de la Lateran (Roma) din anii 1929¹ și 1930² încheiate între „Sfântul Scaun” și Italia, Bisericii Romano-Catolice i s-a recunoscut nu numai dreptul la libertatea de religie, ci și un statut de „independență” și „suveranitate” în raporturile ei cu Statul italian, reafirmat și de Constituția Republicii italiene promulgată în anul 1948, ceea ce a dus după sine înaintarea unor sesizări la Curtea Constituțională de către „Uniunea Ateistă” și „Raționaliștii Agnostici” (UAAR) împotriva așa-zisei „predominații formale a Bisericii Catolice în Italia”³.

Dreptul la libertatea de religie – una dintre principalele libertăți fundamentale ale omului – a fost prevăzut la loc de cinste și în textul constituțional italian, care a servit ca sursă și referință și pentru restabilirea regimului juridic al Confesiunilor religioase „diferite de ca catolică (diverse dalla cattolica)” (Art. 8 al. 2 din Constituția Republicii italiene).

Dispozițiile de principiu privind libertatea de religie – enunțate de legea fundamentală a Italiei – au fost afirmate și dezvoltate în conținutul lor – atât în textul Acordurilor încheiate între Republica italiană și fiecare Confesiune religioasă, cât și în cel al legilor care privesc raporturile între Statul italian și Confesiunile sau Culte religioase altele decât Biserica Catolică.

1 *Inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum Conventiones*, https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html (accesată 1. 08. 2023).

2 *Regio Decreto 28 febbraio 1930*, n. 289, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-02-28;289> (accesată 1. 08. 2023).

3 E. Ervas, „The Agreements Between Church and State: The Italian Perspective”, în *Brigham Young University Law Review*, no. 4, 2017, pp. 870.

Prin aceste Acorduri și Legi a fost de fapt creat un cadru legal pentru fiecare Confesiune religioasă din Italia, în baza căruia acestea se bucură nu numai de dreptul lor la libertatea de religie⁴, de care unele dintre marile Religii ale omenirii s-au bucurat încă din antichitate⁵ sub forma „libertății credințelor religioase”, ca expresie a libertății de credință, ci și de statutul de autonomie⁶, în raporturile lor cu Statul italian, și de „aceeași libertate în fața legii” (Art. 8 al. 1 din Constituția Republicii italiene).

Legi privind Confesiunile religioase din Italia

În temeiul Legii nr. 1159 din 24 iunie 1929, în Italia au fost admise și „culte diferite de religia catolică și romană (*culti diversi della religione cattolica apostolica e romana*)”, cu condiția însă ca acestea să nu propage învățătură și rituri „contrare ordinii publice și bunelor moravuri” (Art. 1)⁷.

4 I. G. Rotaru, „Persecution, a mix of Politics and Religion – a Historical look from the Book of the Prophet Daniel”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 10, nr. 1, 2022, pp. 672-691; N. V. Dură, „Despre libertatea religioasă și regimul ei juridic. Considerații și evaluări”, în *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, nr. 2 (36) 2019, pp. 25-31; N. V. Dură, „The Right to the “Freedom of Conscience”, Legal Basis for the Educational and Missionary Activity of Religious Denominations”, în *Ecumeny and Law*, vol. 5, 2017, pp. 147-170; C. Mititelu, „Jurisprudența Curții Europene privind dreptul la religie. Considerații și evaluări”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 10, nr. 2, 2022, pp. 168-187.

5 N. V. Dură, „Edictul de la Milan (313) și impactul lui asupra relațiilor dintre Stat și Biserică. Câteva considerații istorice, juridice și ecleziologice”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-8, 2012, pp. 28-43; N. V. Dură, C. Mititelu, „The State and the Church in IV-VI Centuries. The Roman Emperor and the Christian Religion”, în vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, vol. I, 2014, Albena, pp. 923-930; N. V. Dură, „The Relationships between the State and the Church and their Legal Regime. Rules of International and National Law”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, vol. 12, no. 4, 2018, pp. 192-201; N. V. Dură, „Dreptul la libertatea de Religie. De la Edictul împăratului Cyrus al II-lea (cel Mare), prima „Cartă a drepturilor omului”, până la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 10, nr. 2, 2022, pp. 35-72.

6 C. Mititelu, „The Autonomy of Religious Denominations in Romania”, în *Ecumeny and Law*, vol. 4, 2016, pp. 275-296; N. V. Dură, „From the Church Autonomy of the Archbishop Andrei Șaguna, to the Autonomy of the Religious Denominations in the Romanian State. Ecclesiological-Canonical Considerations”, în *Ecumeny and Law*, vol. 4, 2016, pp. 235-256.

7 *Legge 24 giugno 1929, n. 1159*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:s-ta-to:legge:1929;1159> (accesată 11. 09. 2023).

Prin Decretul regal numărul 298 din 28 februarie 1930⁸ s-a prevăzut – printre altele – ca „deschiderea și autorizarea” lăcașurilor de cult ale acestor Confesiuni să se facă numai în baza unui Decret regal „enunțat la propunerea Ministerului justiției și al Cultelor și al Ministerului de interne” (Art. 1).

Așadar, încă din anii 1929-1930 Cultele sau Confesiunile religioase din Italia își puteau desfășura activitatea doar în baza unei autorizări din partea celor două Ministere, recte Ministerul Justiției și al Cultelor și Ministerul de Interne.

Ulterior, unele articole din acest Decret regal au fost abrogate, ca de exemplu articolul 16, care prevedea că „bunurile mobile (*benii immobili*) nu puteau fi achiziționate, acceptate ca donație, moștenire ... fără o autorizare” (Art. 16). Acest articol a fost abrogat prin Legea nr. 127 din 1997 și Legea nr. 191 din 1998.

Sub impactul dispozițiilor de principiu enunțate de legislația internațională privind drepturile și libertățile cultelor religioase, statul italian a fost deci obligat „volens-nolens” să elimine unele prevederi desuete din textul Decretului regal din anul 1930.

Adunarea Constituantă a Italiei aproba la 22 decembrie 1947 Constituția Republicii italiene, promulgată de Șeful provizoriu al statului la 27 decembrie 1947. Publicată în ediția specială a Buletinului Oficial (*Gazzeta Ufficiale*) nr. 298 din 27 decembrie 1947, Constituția a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1948.

Referindu-se la textul acestei Constituții, unul dintre foștii ei votanți avea să remarce – după 40 de ani de la promulgarea acesteia – că, „în articolul 19”, se prevedea „dreptul de a mărturisi liber propria credință religioasă”, care – după afirmația acestuia – rămâne „marca civilizației unui popor”, și de aceea „o țară, oricât de civilizată ar fi ea, dacă încalcă acest drept își pierde atributul de civilizat. Pentru că acesta este punctul cel mai sacru și mai delicat al vieții, al demnității, al existenței omului”⁹.

Același reputat om de stat italian, Oscar Luigi Scalfaro (1918-2012), fost deputat democrat-creștin în vremea redactării și promulgării Constituției Italiei – ținea să precizeze că, „pentru noi”, adică pentru itali-

8 Regio Decreto 28 febbraio 1930, n. 289 ...

9 O. L. Scalfaro, *Lecție despre Constituție*, în *Constituția Republicii italiene*, trad. A. Popescu, București, Editura All Beck, 1998, p. 12.

eni, „Pactele de la Lateran” și articolul 7 din Constituție – care prevede că „Statul și Biserica Catolică sunt, fiecare în domeniul său, independente și suverane” (Art. 7) – „reprezintă un subiect sensibil, ..., pentru că la noi, ..., este sediul Bisericii Catolice, pentru că la noi avem o istorie deosebită pe care voi, oamenii acestui pământ, o cunoașteți bine”¹⁰.

Desigur, nimeni altul decât Oscar L. Scalfaro – deși la vremea când vota această Constituție avea doar 27 de ani – nu putea cunoaște mai bine motivația prevederii privind raporturile între Statul italian și Biserica Catolică, care aveau într-adevăr un temei istoric incontestabil.

După afirmația unor juriști italieni din zilele noastre, „abordarea recentă a Acordurilor încheiate între Statul italian și Confesiunile religioase de către Curtea Constituțională italiană ...” relevă faptul că, „în lumina jurisprudenței actuale”, aceste Acorduri riscă să înfățișeze „o protecție inadecvată libertății religioase a cultelor religioase”¹¹.

Unii juriști italieni ne atenționează că nu trebuie ignorat sau ocultat faptul că „Italia este o țară predominant catolică”, în care „nouă zeci la sută din copiii școlilor de stat participă la clasele de educație religioasă catolică”, că „mai puțin de patruzeci la sută dintre italieni își plătesc taxele către Biserica Catolică”, adică acele „*imposta sulle persone fisiche*” (taxe asupra persoanelor fizice), că „vreo șaizeci la sută dintre căsătoriile religioase sunt încheiate după ritul Bisericii Catolice”, și că, „în plus, Papalitatea își are sediul în Italia, care dă astfel Bisericii Catolice o mare influență asupra evenimentelor politice și sociale din țară”¹².

Iată, așadar, atâtea motivații pentru care Biserica Romano-Catolică din Italia este îndreptățită să se bucure de vechiul ei statut de Biserică națională, pe care i l-au recunoscut atât Pactele de la Lateran – inclusiv cele modificate în anul 1984 – cât și Constituția Republicii italiene, conform căreia „Statul și Biserica Catolică sunt, fiecare în domeniul său, independente și suverane” (Art. 7 al. 1 din Constituția Republicii italiene).

Faptul că în textul Constituției Republicii italiene se prevede că „Republica recunoaște și garantează drepturile inviolabile ale omului, atât ca

10 *Ibidem*.

11 E. Ervas, *The Agreements Between Church and State ...*, p. 869.

12 A. Ferrari, S. Ferrari, *Religion and the Secular State: The Italian Case*, <https://original.religiaw.org/content/blurb/files/Italy%202014.pdf> (accesată 1. 08. 2023).

individ, cât și în formațiunile sociale în care se manifestă personalitatea sa” (Art. 2 din Constituția Republicii italiene), că „toți cetățenii sunt egali ca demnitate socială și în fața legii, fără deosebire de sex, rasă, limbă, religie, ...” (Art. 3 al. 1 din Constituția Republicii italiene), că este de „datoria Republicii” de a nu îngreuna sau limita „libertatea persoanei umane” (Art. 3 al. 2 din Constituția Republicii italiene), în care „este cu siguranță inclus și dreptul la libertatea religioasă, indiferent de statutul cetățeniei”¹³, este o mărturie incontestabilă că legiuitorul italian a ținut seama și de prevederile normelor Dreptului internațional¹⁴ privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului și protecția lor juridică¹⁵.

În conformitate cu prevederea textului constituțional italian, „ordinea juridică italiană respectă normele de drept internațional general recunoscute” (Art. 10 al. 1 din Constituția Republicii italiene), iar „condiția juridică a străinilor este reglementată de lege în conformitate cu uzanțele și cu tratatele internaționale” (Art. 10 al. 2 din Constituția Republicii italiene).

De unde și îndreptățirea străinilor care locuiesc pe teritoriul Italiei, fie ei azilanți¹⁶ sau emigranți¹⁷, „de a mărturisi liber propria credință religioasă” (Art. 19 din Constituția Republicii italiene), și, *ipso facto*, de a se bucura și de dreptul la libertatea religioasă¹⁸.

13 P. Bonetti, „The “Place” of Religion in the Italian Asylum Seekers’ Reception System: Constitutional, Legislative and Procedural Framework”, în vol. *Migrants and Religion: Paths, Issues, and Lenses: A Multidisciplinary and Multi-Sited Study on the Role of Religious Belongings in Migratory and Integration Processes*, ed. L. Zanfrini, Boston, Brill, 2020, p. 268.

14 A se vedea C. Anechitoae, *Elemente de drept internațional. Note de curs*, București, Editura Bren, 2010, pp. 10-78.

15 F. Brașoveanu, „International protection of human rights”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, vol. XII, Issue 2, 2012, pp. 135-137; F. Brașoveanu, „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 3, 2015, pp. 27-34.

16 P. Bonetti, *The “Place” of Religion in the Italian ...*, p. 268.

17 Despre statutul lor juridic a se vedea C. Mititelu, „The Service of the Romanian Orthodox Church to Migrants”, în *Ecumeny and Law*, vol. 9 (1), 2021, pp. 45-66.

18 C. Anechitoae, „Toleranța – argument al dreptului la libertatea de exprimare și libertate religioasă”, în *Analele Universității Ovidius Constanța. Seria Drept și Științe Administrative*, nr. 1 (2006), pp. 270-276.

Regimul juridic al Confesiunilor religioase, altele decât Biserica Catolică, recunoscute de Statul italian

Printre Confesiunile religioase – altele decât Confesiunea romano-catolică – cărora Statul italian le-a recunoscut atât dreptul la libertatea de religie, cât și dreptul la autonomie în raporturile lor cu acesta, menționăm:

1. Biserica Evanghelică Valdesă.

În anul 1984, un Acord privind aplicarea dispozițiilor de principiu enunțate de articolul 8 al. 3 din Constituția Republicii italiene a fost semnat „între Guvernul Republicii italiene și Casa Valdesă” (înființată în secolul al XII-lea de Pierre Vaudès), care a fost aprobat de Parlamentul italian prin Legea nr. 448 din 11 august 1984. În temeiul acestui Acord a fost publicată Legea nr. 409 din 5 octombrie 1993, care a prevăzut și unele exonerări fiscale și finanțări pentru Biserica valdesă.

Din textul Acordului din anul 1984¹⁹ reținem în primul rând afirmația că, de comun acord, „Republica italiană” și „Casa valdesă” (Tavola valdese) au considerat că legislația din anii 1929-1930 nu prevedea o libertate egală pentru toate Confesiunile religioase, și ca atare, aceasta „nu este aptă să reglementeze raporturile dintre Biserică și Stat” (Art. 1).

În articolul 2 din acest Acord – intitulat în mod sugestiv „Libertà in tema di religione” (Libertate în materie de religie) – se prevede că „Republica italiană recunoaște autonomia și independența structurilor care reprezintă Biserica valdesă” (Art. 2 al. 1).

Referitor la „educația religioasă în Școală”, Cultul valdes a cerut ca în textul acestui Acord să se stipuleze că „educația și formarea religioasă a copiilor și a tinerilor țin de competența familiei și a Bisericii ...”, și nu a Statului” (Art. 9 al. 1).

Prin Acordul din 1984, Republica italiană a recunoscut „efectele civile ale căsătoriilor încheiate în conformitate cu normele Bisericii valdese” (Art. 11 al. 1), „personalitatea juridică a bunurilor bisericesti ale comunității valdese destinate cultului” (Art. 12 al. 1) și Diplomele emise de „Facultatea de Teologie” a acestui Cult (cf. Art. 15).

19 *Intesa tra il Governo della Repubblica e la Tavola valdese in attuazione dell'articolo 8, comma terzo, della Costituzione*, https://www.chiesavaldese.org/documents/discipline/01_int84.pdf (accesată 1. 09. 2023).

Prin Legea nr. 449 din 11. 08. 1984, Statul italian i-a recunoscut acestei Confesiuni și statutul de „autonomie” (Art. 2 din Legea nr. 449 / 11. 08. 1984).

De un astfel de statut juridic - adică de autonomie în raporturile cu Statul - se bucură și cultele religioase din România²⁰, care „sunt autonome față de stat” (Art. 29 al. 5 din Constituția României și art. 8 al. 1 din Legea 489/2006), și toate „sunt egale în fața legii și a autorității publice” (Art. 9 al. 2 din Legea 489/2006).

Printre altele, în Legea nr. 409 din 5 octombrie 1993²¹ – care a adaus unele modificări Acordului între Guvernul Republicii italiene și această Confesiune religioasă în vederea aplicării prevederilor articolului 8 al. 3 din Constituție – se stipula că „Republica Italiană ia act de faptul că Bisericele care reprezintă Casa Valdesă intenționează să asigure întreținerea cultului și susținerea slujitorilor numai prin intermediul ofrandelor voluntare” (Art. 3 al. 1 din Legea nr. 409/1993).

Printr-o astfel de politică religioasă, Biserica evanghelică valdesă își declara de fapt autonomia sa *vis-à-vis* de Statul italian, deși, în realitate, și această Confesiune religioasă s-a bucurat de sprijinul financiar al acestuia.

2. Uniunea Italiană a Bisericilor Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea.

La 29 decembrie 1986, între Republica italiană și Uniunea italiană a Bisericilor Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea a fost semnat un Acord, care a fost aprobat prin Legea nr. 516 din 22 noiembrie 1988, prin care au fost reglementate raporturile dintre Statul italian și această Confesiune religioasă.

Conform prevederii Legii nr. 516 din 1988, „raporturile dintre Stat și Uniunea Italiană a Bisericilor Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea sunt

20 C. Mititelu, „The Status of Organization and Functioning of the Romanian Orthodox Church. Ecclesiological and canonical-juridical considerations”, in vol. *The current Statutes for the organisation and functioning of the Romanian Orthodox Church. Tradition and Innovation*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 144-166; C. Mititelu, „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în vol. *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, vol. I, Craiova, Editura Universitaria, 2010, pp. 36-43.

21 *Legge 5 ottobre 1993, n. 409, Integrazione dell'intesa tra il Governo della Repubblica italiana e la Tavola valdese, in attuazione dell'articolo 8, terzo comma, della Costituzione*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=1993-10-11&atto.codiceRedazionale=093G0478&elenco30giorni=false (accesată 11. 08. 2023).

reglementate ..., în baza acordului stipulat la 29 decembrie 1986, anexat prezentei legi” (Art. 1 al. 1)²².

În același articol se prevede că „de la data intrării în vigoare a prezentei legi, prevederile legii din 24 iunie 1929 încetează să fie efective și aplicabile Bisericilor creștine adventiste, instituțiilor și organismelor care fac parte din acestea și persoanele care le constituie” (Art. 1 al. 2).

Prin urmare, nici această Confesiune religioasă nu mai era supusă prevederilor Legii nr. 1159 din 24 iunie 1929 și a Decretului regal nr. 289 din 28 februarie 1930, cunoscute sub apelativul de Pactele de la Lateran.

Conform prevederilor acestei Legi, „Republica Italiană recunoaște autonomia Bisericilor Creștine Adventiste organizate în mod liber în conformitate ... cu propriile Statute” (Art. 2 al. 1 din Legea nr. 516/1988).

Prin articolul 3 al acestei Legi se prevedea că „Republica italiană recunoaște deplina libertate a Bisericilor Creștine Adventiste de a-și îndeplini misiunea pastorală, educațională, caritativă și de evanghelizare” (Art. 3 al. 1).

Aceiași Lege prevedea că „libertatea de întrunire și exprimare a gândirii prin vorbire, scris și orice alte mijloace de diseminare este garantată creștinilor adventiști și organizațiilor și asociațiilor lor” (Art. 3 al. 2).

Prin articolul 18 din Legea nr. 516 din 1988, „Republica italiană recunoaște efectele civile ale căsătoriilor celebrate în fața slujitorilor de cult ai Bisericilor creștine adventiste cu cetățenie italiană, cu condiția ca certificatul de căsătorie să fie transcris în registrele de stare civilă, în urma publicărilor la Casa municipală” (Art. 18 al. 1).

Reafirmând dispoziția de principiu enunțată prin Decretul nr. 128 al Președintelui Republicii italiene din 13 aprilie 1979, Legea nr. 516 din 1988 recunoștea personalitatea juridică și Uniunii italiene a Bisericilor Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea (cf. Art. 19).

Prin Legea nr. 637 din 20 decembrie 1996²³, Acordului din 29 decembrie 1986 încheiat între Statul italian și Uniunea italiană a Bisericilor

22 *Intesa tra la Repubblica Italiana e l'Unione italiana delle Chiese Cristiane Avventiste del 7° giorno Modificativa dell'articolo 12 dell'Intesa firmata il 29 dicembre 1986 ed approvata con Legge 22 novembre 1988, N. 516*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/intese2007/Intesa_Chiesa_Avventista%20.pdf (accesată 17. 08. 2023).

23 *Legge 20 dicembre 1996, n. 637, Modifica dell'intesa tra il Governo della Repubblica italiana e l'Unione italiana delle Chiese cristiane avventiste del 7 giorno, in attuazione dell'articolo 8, comma terzo, della Costituzione*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:sta-to:legge:1996:637> (accesată 1. 09. 2023).

Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea i s-au adus unele modificări. Printre altele, în urma acestor modificări s-a stipulat că, „începând cu exercițiul financiar 1990, Uniunea Bisericilor Creștine Adventiste contribuie la repartizarea cotei egale cu opt la mie din impozitul pe venitul persoanelor fizice plătit de birouri pe baza declarațiilor anuale” (Art. 2 al. 1 din Legea nr. 637/1996).

În privința învățământului religios, în aceeași Lege nr. 516 din 1988 se prevedea că „Republica Italiană, prin garantarea caracterului pluralist al școlii, se asigură că cei desemnați de Uniunea Bisericilor Creștine Adventiste au dreptul de a răspunde oricăror solicitări venite din partea elevilor, a familiilor acestora sau a organismelor școlare, cu privire la studierea religiei și a implicațiilor ei” (Art. 12 al. 1).

Prin această prevedere a Legii nr. 516 din 1988 se recunoștea și acestei Confesiuni religioase dreptul la libertatea de religie, inclusiv la asigurarea unui învățământ religios adecvat doctrinei acestui Cut.

3. Adunările lui Dumnezeu din Italia (*Le Assamblee di Dio in Italia*).

Raporturile între Stat și Adunările lui Dumnezeu din Italia au fost „reglementate ... în baza Acordului încheiat la 29 decembrie 1986” (Art. 1 al. 1 din Legea nr. 517/1988).

Odată cu intrarea în vigoare a Legii nr. 517 din 1988 privind Normele pentru reglementarea raporturilor între Stat și Adunările lui Dumnezeu din Italia, au încetat însă „de a avea efecte și aplicabilitate prevederile Legii nr. 1159 din 24 iunie 1929, și ale Decretului regal nr. 289 din 28 februarie 1930” (Art. 1 al. 2 din Legea nr. 517/1988)²⁴.

Așadar, în temeiul acestei legi, dispozițiile Pactelor de la Laterna nu mai aveau niciun efect juridic pentru Adunările lui Dumnezeu din Italia, care, prin Decretul Prezidențial nr. 1349 din 5 decembrie 1959, erau recunoscute ca „entități morale ale cultului”²⁵.

24 L. 22 novembre 1988, n. 517, https://presidenza.governo.it/usri/ufficio_studi/normativa/L.%20517_22.11.1988.pdf (accesată 17. 09. 2023).

25 *Intesa tra il Governo della Repubblica Italiana e le “Assamblee di Dio in Italia”, in attuazione dell’articolo 8, terzo comma, della Costituzione*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.progressivo=0&art.idArticolo=1&art.versione=1&art.codiceRedazionale=088G0586&art.dataPubblicazioneGazzetta=1988-12-02&art.idGruppo=0&art.idSottoArticolo=10&art.idSottoArticolo=1&art.flagTipoArticolo=1 (accesată 22. 09. 2023).

În privința statutului de autonomie al acestei Confesiuni religioase, „Republica Italiană recunoaște autonomia Adunărilor lui Dumnezeu din Italia (ADI) organizate în mod liber conform propriilor regulamente și statute” (Art. 2 al. 1 din Legea nr. 517/1988).

Aceiași Lege prevedea că „soldații aparținând bisericilor asociate ADI au dreptul de a participa ... la activitățile religioase evanghelice și ecleziastice care se desfășoară în localitățile în care se află din motive de serviciu militar” (Art. 3 al. 1 din Legea nr. 517/1988).

În același spirit al recunoașterii dreptului la libertatea de religie, Legea nr. 517 din 1988 recunoștea „elevilor din școlile publice non-universitare dreptul de a nu se folosi de învățământul religios. Acest drept este exercitat în conformitate cu legile statului de către elevi sau de către cei care au autoritate asupra lor” (Art. 8 al. 1 din Legea nr. 517/1988).

Legea a recunoscut și „efectele civile ale căsătoriilor celebrate în fața deservenților religiei ADI cu cetățenie italiană, cu condiția ca actul corespunzător să fie transcris în registrele de stare civilă, în urma publicării de Casa municipală” (Art. 12 al. 1 din Legea nr. 517/1988).

În privința administrării bunurilor acestei Confesiuni religioase, Legea a prevăzut că acestea sunt „sub controlul organelor competente ale ADI și fără amestecul statului” (Art. 16 al. 1 din Legea nr. 517/1988).

În temeiul Legii nr. 517 din 22 noiembrie 1988 Republica italiană a recunoscut și acestui Cult atât statutul de autonomie (Art. 2 al. 1), cât și dreptul la libertatea de religie (Art. 2 al. 2; Art. 3 al. 5; Art. 8).

4. Uniunea Comunității Israelite Italiene.

Prin Legea nr. 101 din 1989, Uniunii comunității israelite italiene i se recunoștea, „în conformitate cu principiile Constituției, dreptul de a mărturisi public și de a practica în mod liber religia mozaică (*la religione ebraica*) în orice formă, individuală sau asociată, de a face misiune și de a exercita cultul și riturile în privat sau în public” (Art. 2 al. 1)²⁶.

Prin urmare, Statul italian face referire expresă la „Religia ebraică” (mozaică), și nu la Confesiunea religioasă mozaică.

Aceiași lege prevedea că Statul italian asigură „... drepturile libertății religioase (*diritti di libertà religiosa*) fără discriminare între cetățeni și între

26 Legea a fost publicată în Gazzeta Ufficiale din 29 martie 1989, nr. 69, S.O.

culte" (Art. 2 al. 4)²⁷. Or, prin combaterea discriminării²⁸, legiuitorul italian afirma de fapt principiile Dreptului Uniunii europene privind drepturile omului și protecția lor juridică²⁹.

Legea nr. 101 din 1989 prevedea deci că Statul italian asigură și protejează drepturile și libertățile fundamentale³⁰ ale cetățenilor săi atât între aceștia, cât și între confesiunile (cultele) religioase, fără discriminări și prozelitism în politica sa religioasă³¹, deși unii exponenți ai acestor Confesiuni religioase, altele decât cea catolică, reproșează faptul că, în Italia, Biserica Catolică se bucură de privilegiile oferite prin Pactele de la Lateran.

Nu trebuie însă ignorat sau ocultat faptul că Biserica Romano-Catolică are o vechime de vreo două milenii, și că este o Biserică națională, de

27 Legge 8 marzo 1989, n. 101, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:statto:legge:1989;101> (accesată 17. 09. 2023).

28 N. V. Dură, „Relațiile Stat-Culte religioase în U.E. „Privilegii” și „discriminări” în politica „religioasă” a unor State membre ale Uniunii Europene”, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2007, pp. 20-34; C. Anecitoae, F. Brașoveanu, „Considerații privind combaterea discriminării la nivel european”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 10, nr. 2 (2022), pp. 99-110.

29 N. V. Dură, „General Principles of European Union Legislation Regarding the Juridical Protection of the Human Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. III, nr. 2, 2013, pp. 7-14; N. V. Dură, Mititelu C., *Principii și norme ale Dreptului Uniunii Europene privind drepturile omului și protecția lor juridică*, Constanța, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2014, pp. 44-70.

30 Despre aceste drepturi fundamentale ale omului și protecția lor juridică, a se vedea N. V. Dură, C. Mititelu, „Human rights and their universality. From the rights of the „individual” and of the „citizen” to „human” rights”, în vol. *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, vol. I, no. 4, Galați, Galati University Press, 2012, pp. 103-127; N. V. Dură, C. Mititelu, „The human fundamental rights and liberties in the Text of some Declarations of the Council of Europe” în vol. *Exploration, Education and Progress in the Third Millennium*, vol. I, no. 5, București, Ed. ProUniversitaria, 2015, pp. 7-22; N. V. Dură, „Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană. De la „Justiniani Institutiones” la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2006, pp. 129-151; N. V. Dură, „The European juridical thinking, concerning the human rights, expressed along the centuries”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, nr. 2, 2010 (VII), pp. 153-192.

31 Referitor la această politică religioasă pe care o promovează unele state U.E., a se vedea N. V. Dură, „Statele Uniunii Europene și cultele religioase”, în *Orthodoxia*, I s.n., nr. 2, 2009, pp. 49-72; N. V. Dură, „About the „Religious” Politics of Some Member States of the European Union”, în *Dionysiana*, III (2009), nr. 1, pp. 463-489; N. V. Dură, „Rules of national and international law prohibiting all forms of discrimination based on religion or religious belief”, în *Annales Canonici*, 12 (2016), pp. 45-64.

unde și statutul ei sui-generis, așa după cum declara și fostul deputat creștin-democrat și Președinte al Republicii italiene³², Oscar Luigi Scalfaro.

În aceeași Lege nr. 101 din 1989 se prevedea că, „în Școlile publice de orice grad, învățământul este predat cu respectul libertății de conștiință și de religie și al demnității egale a cetățenilor, indiferent de religia lor” (Art. 11, al. 1).

Așadar, dreptul cetățenilor Statului italian la învățământul public nu este condiționat de „Confesiunea” lor religioasă, sau de „Religia” lor, de unde și dreptul la învățământ în Școlile publice indiferent de religia lor.

Dreptul la învățământul confesional în Școlile publice a fost invocat de legiuitorul italian în temeiul celor două libertăți fundamentale ale omului, și anume libertatea de conștiință³³ și libertatea de religie³⁴, prevăzute de altfel în textul altor Constituții ale statelor lumii.

Legiuitorul italian a asociat însă acestor două libertăți de bază ale omului, id est, libertatea de conștiință și de religie, „dignitas humana”³⁵

32 *Constituția Republicii italiene*, Introducere de O. L. Scalfaro, Președintele Republicii italiene, ..., pp. 1-14.

33 N. V. Dură, „Libertatea de conștiință”, un drept primordial al omului. Precizări și corective privind conținutul și statutul ei juridic”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 8, nr. 2, 2020, pp. 27-53; N. V. Dură, „The Theology of Conscience and the Philosophy of Conscience”, in *Philosophical-Theological Review*, nr. 1, 2011, pp. 20-29; C. Mititelu, „Despre „libertatea de conștiință” și libertatea „credințelor religioase”. Câteva considerații și evaluări”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 8, nr. 1, 2020, pp. 452-465.

34 N. V. Dură, „Despre libertatea religioasă și regimul general al Cultelor religioase din România”, în *Analele Universității Ovidius Constanța / Seria Teologie*, Anul VII, nr. 1 / 2009, pp. 20-45; N. V. Dură, „Religious Freedom in Romania”, în *Theologia Pontica*, V (2012), nr. 3-4, pp. 9-24; N. V. Dură, C. Mititelu, „The right to Freedom of Religion in the Jurisprudence of the European Court”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. IV, nr. 1, 2014, pp. 141-152; N. V. Dură, C. Mititelu, „The Freedom of Religion and the Right to Religious Freedom”, in vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, vol. I, 2014, Albena, pp. 831-838; C. Mititelu, „About the Right to the Freedom of Religion”, in vol. *LUMEN: Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et al., Bologna (Italia), Medimond, 2015, pp. 833-838.

35 N. V. Dură, „Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la „Jus naturale” la „Jus cogens””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2006, pp. 86-128; N. V. Dură, „About „Justitia” (Righteousness) and „Aequitas” (Equity). The contribution of Lactantius (+ 325) in the specifying of the content of the two constituent elements of the „Jus””, in *Annales canonici*, vol. 15, nr. 2, 2019, pp. 9-38.

(demnitatea umană), de care a făcut referire expresă atât Declarația Universală a Drepturilor Omului³⁶, cât și Convenția Europeană a Drepturilor Omului³⁷, adică principalele instrumente internaționale ale drepturilor omului.

Cât privește respectul demnității egale a cetățenilor în Școlile publice, legiuitorul italian a prevăzut că „Republica italiană” garantează „caracterul pluralist al Școlii” (Legea 101/8. 03. 1989, Art. 11 al. 4), și că, „în conformitate cu principiul libertății școlii și al învățământului în termenii prevăzuți de Constituție, este recunoscut dreptul de instruire liberă în orice școală și instituție de învățământ” (Art. 12 al. 1 din Legea 101/1989).

Constituția Republicii italiene a prevăzut și dreptul instituțiilor și persoanelor particulare „de a înființa școli și institute de educație, fără obligații din partea statului”, dar care „trebuie să le asigure deplina libertate” (Art. 33 din Constituția Republicii italiene).

Aceiași Lege promulgată la 8 martie 1989 prevedea și faptul că „sunt recunoscute efectele civile ale căsătoriilor încheiate în Italia după ritul ebraic în fața unuiu dintre slujitorii cultului care are cetățenie italiană, cu condiția ca actul respectiv să fie transcris în registrele de stare civilă” (Art. 14 al. 1).

După cum se poate constata, și această lege ne adevărește faptul că legiuitorul italian n-a prevăzut – ca cel român – obligativitatea ofierii în prealabil a căsătoriei civile, ci, dimpotrivă, a recunoscut pe seama oricărei căsătorii religioase încheiată în conformitate cu dreptul ei religios, recte dreptul mozaic, dreptul canonic, dreptul islamic, dreptul religios hindus etc., efectele dreptului civil.

La 20 decembrie 1996, „Guvernul Republicii italiene și Uniunea Comunității ebraice italiene au semnat un Acord pentru aplicarea articolului 8, al. 3, din Constituție” (Legea nr. 638, publicată în *Gazeta Oficială*, din 21 Decembrie 1996, nr. 299)³⁸.

Conform prevederii articolului 8, al. 1 din textul Constituției Republicii italiene, „toate confesiunile religioase au aceeași libertate în fața legii”, și,

36 N. V. Dură, „The Universal Declaration of Human Rights”, in vol. *EIRP Proceedings Vol. 10*, Galati, Danubius University Press, 2015, pp. 240-247.

37 C. Mititelu, „The European Convention on Human Rights”, in vol. *10th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives*, Galati, Danubius University Press, 2015, pp. 243-252.

38 *Legge 20 dicembre 1996*, n. 638, <https://leg14.camera.it/parlam/leggi/96638l.htm> (accesată 14. 09. 2023).

prin urmare, și „Confesiunile religioase diferite de cea catolică au dreptul de a se organiza conform statutelor proprii, cu condiția ca acestea să nu contravina legislației italiene” (Art. 8 al. 2 din Constituția Republicii italiene).

În același articol constituțional se prevedea că „raporturile lor (adică al confesiunilor religioase diferite de cea catolică n.n.) cu Statul sunt reglementate de lege, pe baza unor înțelegeri cu reprezentanții respectivi” (Art. 8 al. 3 din Constituția Republicii italiene).

Prin urmare, în temeiul prevederilor din articolul 8 din Constituția Republicii italiene, Confesiunile religioase din Italia, diferite de cea catolică, se bucură de același drept de libertate „în fața legii”, și toate au dreptul de a se organiza conform Statutelor proprii, cu condiția însă ca acestea să nu contravină normelor legislației italiene (Constituție, legi organice, legi speciale etc.).

Constituția Republicii italiene n-a eliminat deci regimul juridic sui-generis prevăzut de Pactele de la Lateran pe seama Bisericii Catolice italiene, care rămâne în continuare Biserică națională, suverană și independentă, în raporturile ei cu Statul (cf. Art. 7 din Constituția Republicii italiene), de unde și existența în Italia a două regimuri juridice diferite privind Confesiunile religioase, și anume unul special pentru Biserica Romano-Catolică și altul comun pentru celelalte Confesiuni religioase.

În baza Acordului din 20 decembrie 1996 semnat de Statul italian și Uniunea Comunității ebraice italiene, acestea din urmă primeau din partea statului fonduri bănești destinate unor „activități culturale, salvării patrimoniului istoric, artistic și cultural și chiar unor scopuri sociale și umanitare, în special cele care privesc protecția minorităților împotriva rasismului și antisemitismului” (Art. 2 al. 3, Legea nr. 638/1996).

Aceste fonduri pecuniare acordate de Statul italian erau deci folosite de Uniunea Comunității ebraice italiene pentru scopuri nobile, ca de exemplu cele de natură culturală, socială, umanitară și care priveau și protecția minorităților împotriva rasismului și antisemitismului.

5. Uniunea Creștină Evanghelică Baptistă (UCEBI).

La 29 martie 1993 a fost semnat un „Acord între Guvernul Republicii italiene și Uniunea creștină evanghelică baptistă din Italia” (UCEBI)³⁹, în care se făcea referire expresă la „principiile privind libertatea religioasă

39 *Intesa tra il Governo della Repubblica italiana e l'Unione Cristiana Evangelica Battista d'Italia del 29 Marzo 1993*, https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-E-1993-10066500670 (accesată 27. 09. 2023).

garantate de Constituție”, și se menționa că prevederile „legislației privind cultele recunoscute în anii 1929 și 1930”, adică Concordatul de la Lateran și Decretul regal, nu mai erau „adequate să reglementeze raporturile reciproce” (Preambul) între Statul italian și acest Cult religios.

Prin același Acord, „Republica italiană lua act de autonomia UCEBI, organizată în mod liber conform propriului statut” (Art. 2), iar în privința învățământului religios în Școală Acordul stipula că, „în garantarea libertății de conștiință a tuturor, Republica italiană recunoaște elevilor școlilor publice, non-universitare, dreptul de a nu se folosi de învățământul religios” (Art. 8 al. 1).

Referitor la instituția Căsătoriei⁴⁰, Acordul preciza că „Republica italiană recunoaște efectele civile ale căsătoriei celebrată de un deservent al cultului UCEBI, cu condiția însă ca acesta să fie cetățean italian ..., și ca actul căsătoriei să fie înscris în registrele de stare civilă” (Art. 10 al. 1).

Prin Legea nr. 116 din 12 aprilie 1995⁴¹, Statul italian a recunoscut și Bisericii Baptiste dreptul de a se organiza conform propriului ei statut, și, *ipso facto*, autonomia ei în domeniul ecleziastic (cf. Art. 2 din Legea 116/1995).

În textul acestei legi au fost prevăzute și „norme pentru reglementarea raporturilor între Stat și Uniunea Creștină Evanghelică Baptistă din Italia (UCEBI)”, care a avut drept consecință încetarea eficacității și aplicabilității – și pentru această Biserică – a prevederilor Legii nr. 1159 din 24 iunie 1929 și ale Decretului regal nr. 289 din 28 februarie 1930.

Legea nr. 34 din 12 martie 2012 aducea însă și ea unele corective și îmbunătățiri Legii nr. 116 din 12 aprilie 1995 privind „Acordul între Guvernul Republicii italiene și Uniunea Creștină Evanghelică Baptistă a Italiei”⁴².

Prin Acordul stabilit între Guvernul italian și Biserica Baptistă s-a urmărit, ca și în cazul celorlalte Culte, „aplicarea articolului 8, al. 3, din Constituție”, care are meritul de-a fi pus în „valoare” și statutul juridic al „Bisericilor locale”, prin care se exprimă „în mod vizibil Biserica lui Hristos”⁴³.

40 Vezi, C. Mititelu, „On the “Concordat Marriage” and its Legal Regime. Considerations and Assessments”, in *Teologia*, no. 90 (1), 2022, pp. 59-85; N. V. Dură, P. Kroczeck, C. Mititelu, *Marriage from the Roman Catholic and Orthodox points of view*, Krakow, Scriptum, 2017, pp. 18-36.

41 Publicată în *Gazzeta Ufficiale* din 22 aprilie 1995, nr. 99, S.O.

42 *Legge 12 marzo 2012, no. 34*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/norme/legge_34_12.pdf (accesată 7. 09. 2023).

43 *Intesa tra il Governo della Repubblica italiana e l'Unione Cristiana Evangelica Battis-*

Prin evidențierea caracterului autonom al unei Biserici locale, textul acestui Acord se înscria de fapt în tradiția Bisericii primului mileniu, în care găsim prevăzut statutul canonico-juridic al Bisericilor locale⁴⁴ atât în legile canonice ale Bisericii ecumenice din primul mileniu (cf. can. 34 și 76 ap.; 2 Sin. II ec.; 6 și 17 Sin. IV ec. etc.)⁴⁵, cât și în legislația de stat a Bizanțului, care au fost ulterior încorporate și în textul Colecțiilor de legiuri cu conținut mixt, cunoscute sub numele de nomocanoane sau pravile⁴⁶.

6. Biserica Evanghelică Luterană din Italia (CELI).

Prin Legea nr. 520 din 29 noiembrie 1995⁴⁷ s-au prevăzut „norme pentru reglementarea raporturilor dintre Stat și Biserica Evanghelică Luterană din Italia (CELI)”, și, totodată, s-a prevăzut că Legea nr. 1159 din 24 iunie 1929 și Decretul regal din 28 februarie 1930 nu mai reglementează aceste raporturi.

În temeiul dispoziției de principiu enunțată de Constituția Republicii italiene – care prevede „dreptul” tuturor cetățenilor italieni „de a profesa liber propria credință religioasă sub orice formă, individuală sau colectivă” (Art. 19), – și Bisericii Evanghelice Luterane din Italia i s-a recunoscut atât „dreptul de mărturisire și practicare în mod liber a credinței evanghelice după Confesiunea luterană din 1530” (Art. 2, Legea 520/1995), cât și „autonomia” acesteia (Art. 3, al. 1, Legea 520/1995).

ta d'Italia, in attuazione dell'articolo 8, comma terzo, della Costituzione, (Preambolo), https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.versione=1&art.idGruppo=0&art.flagTipoArticolo=1&art.codiceRedazionale=095G0157&art.idArticolo=1&art.idSottoArticolo=1&art.idSottoArticolo1=10&art.dataPubblicazioneGazzetta=1995-04-22&art.progressivo=0 (accesată 27. 09. 2023).

44 N. V. Dură, *Le Régime de la synodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique, du Ier millénaire*, Editura Ametist 92, București, 1999, pp. 916-982.

45 C. Mititelu, „Internal (Material) Sources of Orthodox Canonical Law”, in *Philosophical-Theological Review*, nr. 1, 2011, pp. 111-120.

46 A se vedea C. Mititelu, *Vechi instituții europene prevăzute de legislația nomocanonică din secolul al XVII-lea (Pravila de la Iași și Pravila de la Târgoviște)*, București, Editura Universitară, 2014, pp. 10-25; C. Mititelu, „The Nomocanons (Pravilele) Printed in the Romanian Countries, in the Seventeenth Century, and Their Provisions of Criminal Law”, în *Religion*, nr. 3, 2014, pp. 41-57; C. Mititelu, „The Byzantine Law and its Reception in the Romanian Principalities”, in *Philosophical-Theological Review*, nr. 4, 2014, pp. 33-43; C. Mititelu, *Dreptul bizantin și receptarea lui în Pravilele tipărite, în Țările Române, din secolul al XVII-lea*, București, Editura Universitară, 2014, pp. 10-56.

47 Publicată în Gazzeta Ufficiale din 7 decembrie 1995, nr. 286 S.O.

7. Mitropolia Ortodoxă Greacă din Italia.

La 4 aprilie 2007, la Roma a fost încheiat un Acord și între Guvernul Italiei și Mitropolia Ortodoxă Greacă din Italia. Acordul a fost semnat de Președintele Consiliului de Miniștri, Romano Prodi, și Ghenadios Zervos, „Mitropolitul Arhiepiscopiei ortodoxe din Italia”, care avea și titlul de „Exarh al Europei Meridionale”.

Printre altele, în Preambulul acestui Acord bilateral se preciza că „Republica italiană recunoaște și garantează drepturile inviolabile ale omului”, că „în conformitate cu prevederile Constituției, toți cetățenii se bucură de aceeași demnitate socială, că sunt egali în fața legii, fără deosebire de religie”, și că „Constituția garantează libertatea de întrunire, de asociere și de liberă mărturisire a propriei credințe religioase”⁴⁸.

De unde și precizarea că prevederile acestei Constituții „garantează tuturor Confesiunile religioase aceeași libertate în fața legii” (Preambul).

Este desigur vorba de o libertate egală pentru toate Confesiunile religioase, altele decât Confesiunea catolică, al cărui regim juridic diferit a fost prevăzut de Pactele de la Lateran, și reafirmat de Constituția Republicii italiene (cf. Art. 7).

Prin Legea nr. 126 din 30 iulie 2012 au fost prevăzute și „norme pentru reglementarea raporturilor între Stat și Sfânta Arhiepiscopie Ortodoxă a Italiei și a Exarhatului pentru Europa Meridională, în vederea aplicării prevederilor articolului 8, al. 3 din Constituție”⁴⁹.

Prin această Lege au fost deci prevăzute norme și în privința raporturilor între Statul italian și Arhiepiscopia Bisericii elene din Italia și Exarhatul Europei Meridionale, dar, așa după cum se prevede chiar în textul acestei legi, aceste norme au fost alcătuite „pe baza Acordului încheiat în ziua de 4 aprilie 2007” (Art. 1).

Ca și în cazul celorlalte Confesiuni religioase din Italia, altele decât cel catolic, Republica italiană a recunoscut și cultului ortodox „autonomia”,

48 *Intesa tra la Repubblica italiana e la Sacra Arcidiocesi ortodossa d'Italia ed Esarcato per l'Europa Meridionale*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.progressivo=0&art.idArticolo=1&art.versione=1&art.codiceRedazionale=-012G0145&art.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&art.idGruppo=0&art.idSottoArticolo1=10&art.idSottoArticolo=1&art.flagTipoArticolo=1 (accesată 7. 09. 2023).

49 *Legge 30 luglio 2012, no. 126*, [https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/2012_08_08_Legge_30072012_n126_arcidiocesi_ortodossa%20\(2\).pdf](https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/2012_08_08_Legge_30072012_n126_arcidiocesi_ortodossa%20(2).pdf) (accesată 17. 08. 2023).

recte „autonomia Arhiepiscopiei” ortodoxe, și, *ipso facto*, organizarea ei „în mod liber, potrivit propriilor ei legi și a propriului ei statut” (Art. 2, al. 1).

Legiuitorul a ținut să facă și precizarea că această libertate de organizare și funcționare a Arhiepiscopiei ortodoxe a Italiei și a Exarhatului elen pentru Europa Meridională se face „fără nicio ingerință din partea statului” (Art. 2 al. 2).

Prin aceeași Lege nr. 126 din 30 iulie 2012 s-a reafirmat și faptul că prin decretul Președintelui Republicii Italiei din ziua de 16 iulie 1998 se recunoscuse și „personalitatea juridică a Arhiepiscopiei” (Art. 14), adică o personalitate juridică de drept public, și, *ipso facto*, și calitatea de subiect de drept îndreptățit să săvârșească acte juridice.

8. Biserica lui Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă.

La 4 aprilie 2007, Guvernul Republicii italiene încheia un Acord cu „Biserica lui Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă”, în care s-a învederat și faptul că, în temeiul articolului 8 din Constituția Italiei, „Confesiunile religioase diferite de cea Catolică au dreptul de a se organiza conform propriilor Statute”, cu condiția să nu contravină normelor juridice italiene. Totodată s-a prevăzut că „raporturile lor cu Statul sunt reglementate prin lege” (Preambul)⁵⁰.

Prin legea publicată în anul 2012 au fost prevăzute și „norme pentru reglementarea raporturilor între Stat și Biserica lui Iisus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă”, și tot în scopul aplicării articolului 8, al. 3 din Constituție, prin care Statul italian asigura și acestui Cult religios „dreptul de a profesa și practica liber religia Bisericii” și „deplina ei libertate de a face misiunea sa pastorală, educațională, caritabilă și de evanghelizare” (Art. 2 al. 1, Legea 127 / 2012).

Aceiași lege prevedea dreptul acestei Biserici de-a se organiza după Statutul sau Regulamentele ei proprii, conferindu-i totodată autonomie în raporturile ei cu Statul italian (Art. 3 al. 1, Legea 127 / 2012)⁵¹.

50 *Intesa tra la Repubblica italiana e la Chiesa di Gesù Cristo dei Santi degli ultimi giorni*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.progressivo=0&art.idArticolo=1&art.versione=1&art.codiceRedazionale=012G0146&art.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&art.idGruppo=0&art.idSottoArticolo1=10&art.idSottoArticolo=1&art.flagTipoArticolo=1 (accesată 13. 09. 2023).

51 *Legge 30 luglio 2012, no. 127*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&atto.codiceRedazionale=012G0146&elenco30giorni=false (accesată 4. 09. 2023).

9. Biserica Apostolică din Italia.

Tot în ziua de 4 aprilie 2007 a fost semnat un Acord și între Republica italiană și Biserica Apostolică din Italia. Printre altele, în acest Acord s-a stipulat „că relațiile lor sunt reglementate potrivit legii” (Preambul)⁵².

Într-adevăr, conform prevederilor Constituției Italiei, raporturile Confesiunilor religioase, altele decât cea catolică, „cu Statul sunt reglementate de lege, pe baza unor înțelegeri cu reprezentanții respectivi” (Art. 8 al. 2 și 3, Constituția Republicii italiene).

Acordul a stipulat că, Republica italiană și Biserica Apostolică din Italia au considerat că „legislația privind cultele permise din 1929 și 1930 nu este adecvată să reglementeze raporturile lor reciproce” (Preambul).

În același Preambul s-a stipulat faptul că semnatarii Acordului s-au referit „la principiile libertății religioase conferite de Constituție, și de drepturile libertății de conștiință și religie garantate de Declarația Universală a Drepturilor Omului, de Convenția pentru apărarea drepturilor omului ..., precum și de Pactele internaționale, privind drepturile economice, sociale și culturale și drepturile civile și politice din 1966” (Preambul)⁵³, adică la cele două Pacte internaționale⁵⁴ promulgate de O.N.U. în anul 1966.

După cum se poate constata, legiuitorul italian a făcut – ca și în cazul celorlalte Acorduri încheiate cu Confesiunile religioase altele decât cea catolică – referire expresă și la textul principalelor instrumente internaționale privind drepturile omului și protecția lor juridică⁵⁵, în care aflăm

52 *Intesa tra la Repubblica italiana e la Chiesa Apostolica in Italia*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.versione=1&art.idGruppo=0&art.flagTipoArticolo=1&art.codiceRedazionale=012G0147&art.idArticolo=1&art.idSottoArticolo=1&art.idSottoArticolo1=10&art.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&art.progressivo=0 (accesată 29. 09. 2023).

53 *Ibidem*.

54 N. V. Dură, C. Mititelu, „International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, in vol. 8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives, Galati, Danubius University Press, 2013, pp. 130-136; C. Mititelu, M. Mitra Radu, „International Covenant on Civil and Political Rights”, in Journal of Danubius Studies and Research, vol. III, nr. 2, 2013, pp. 47-57.

55 N. V. Dură, C. Mititelu, „The Treaty of Nice, European Union Charter of Fundamental Rights”, in vol. 8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives, Galati, Danubius University Press, 2013, pp. 123-129; C. Mititelu, „Provisions of Principle with European Constitutional Value on the “Persons” Right to Freedom and Security”, in Journal of Danubius Studies and Research, vol. VI, nr. 2 (2016), pp. 158-165.

dispozițiile de principiu privind și dreptul la libertatea de religie, în sfera căruia se înscrie și libertatea religioasă.

În acest Acord s-a menționat și faptul că „Biserica Apostolică din Italia, în convingerea că educația și pregătirea religioasă a copiilor și tinerilor sunt responsabilitatea specifică a familiilor și a bisericilor”, a considerat că învățământul religios „nu necesită predare în școlile conduse de stat sau de alte organisme publice, pentru cei care fac parte din bisericile asociate acestuia, a catehezei, doctrinelor sau practicilor religioase ale cultului” (Preambul)⁵⁶.

Așadar, ca și în cazul celorlalte Confesiuni protestante și neo-protestante, Biserica Apostolică din Italia consideră că învățământul religios nu este de resortul Statului, ci doar al Bisericii sau Cultului respectiv.

Prin același Acord bilateral se prevedea că „Republica Italiană recunoaște autonomia Bisericii Apostolice din Italia” (Art. 1 al. 1), și că, referitor „la drepturile la libertate garantate de Constituție”, aceasta recunoștea „numirile slujitorilor de cult ... fără nicio ingerință din partea statului” (Art. 1 al. 2).

Din textul articolului 1 ale acestui Acord rezultă deci faptul că a fost stipulată în mod expres atât „libertatea religioasă”, cât și „autonomia Bisericii Apostolice din Italia”.

Prin prevederile Legii nr. 128 din 30 iulie 2012 au fost reglementate „raporturile dintre Stat și Biserica Apostolică din Italia” (Art. 1)⁵⁷, „drepturile la libertatea religioasă prevăzute de Constituție” și „autonomia” acestei Biserici (Art. 2), drepturile deservențelor cultelor (Art. 3), „respectarea prevederilor privind obiecția de conștiință”, în cazul „serviciului militar obligatoriu” (Art. 5), dreptul de a nu se face uz de învățăturile religioase în Școlile publice (Art. 9), dreptul acestei Biserici „de a răspunde oricăror solicitări de la elevii, familiile acestora și organele școlare, pentru studiul faptului religios și implicațiile acestuia” (Art. 10 al. 1), recunoașterea „efectelor civile ale căsătoriilor săvârșite în fața slujitorilor de cult” ai acestei Biserici (Art. 13 al. 1), dreptul de protecție al locașurilor de cult, în virtutea căruia acestea nu pot fi ocupate, rechiziționate, expropriate sau demolate (Art. 14 al. 1), recunoașterea personalității juridice a bunurilor patrimoniale a acestei Biserici (Art. 15) etc.

56 *Intesa tra la Repubblica italiana e la Chiesa Apostolica in Italia ...*

57 *Legge 30 luglio 2012, no. 128*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2012-07-30;128!vig> (accesată 17. 09. 2023).

Cât privește statutul juridic al deservenților acestui Cult, Legea nr. 128 din 2012 prevede printre altele că „numirea și eventuala revocare a deservențelor cultului revine Consiliului Național al Bisericii Apostolice din Italia și sunt de necontestat. Magistratii sau alte autorități nu pot solicita slujitorilor Cultului să depună mărturie sau să dea informații despre oameni sau chestiuni de care au devenit conștienți datorită propriei lor slujiri. În cazul restabilirii serviciului militar obligatoriu, slujitorii Cultului Bisericii Apostolice din Italia: a) au dreptul de a obține, la cererea lor, să fie scutiți de serviciul militar sau repartizați în serviciul public; b) sunt scutiți de a fi chemați la arme dacă sunt slujitori de cult” (Art. 3 al. 1, 2 și 3)⁵⁸.

Atât din Acordul din 4 aprilie 2007, cât și din Legea nr. 128 din 2012, s-a putut deci constata faptul că legiuitorul italian a acordat și acestei Biserici, indiferent de numărul adeptilor, o atenție egală cu a altor Confesiuni religioase mult mai vechi și mai numeroase din Italia. Desigur, și această realitate arată cu prisosință faptul că legiuitorul italian a dorit și a reușit să garanteze tuturor acestor Confesiuni religioase – altele decât cea catolică – aceeași libertate „în fața legii” (davanti alla legge), așa după cum prevede și articolul 8 din Constituția Republicii italiene.

10. Uniunea Budistă Italiană (UBI).

În textul Legii nr. 245 din 31 decembrie 2012 au fost prevăzute „norme pentru reglementarea raporturilor între Stat și Uniunea Budistă italiană (UBI) în vederea aplicării prevederilor articolului 8, al. 3 din Constituție” în temeiul Acordului din 4 aprilie 2007 (Art. 1)⁵⁹.

După cum se poate constata, și această lege a avut la bază un Acord între cele două entități, Statul italian și o Confesiune religioasă, recte Uniunea budistă, existentă în granițele teritoriale a acestuia.

Încă din Preambulul Acordului între Republica italiană și Uniunea Budistă italiană⁶⁰ se precizează faptul că „legislația privind cultele admise în 1929 și 1930 nu este adecvată să reglementeze raporturile reciproce”⁶¹,

58 *Ibidem*.

59 *Legge 31 dicembre 2012, no. 245*, https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/Legge_245_2012_Intesa_UBI.pdf (accesată 22. 09. 2023).

60 *Intesa tra la Repubblica italiana e l'Unione Buddhista italiana*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/intese2007/Intesa_Unione_Buddhista_italiana.pdf (accesată 7. 09. 2023).

61 *Ibidem*.

fiindcă, într-adevăr, atât Tratatul, cât și „Concordatul Sfântului Scaun cu Guvernul Italiei”, din anii respectivi, făceau referire expresă doar la raporturile între Statul italian și Biserica Catolică.

Printre altele, în Acordul din 4 aprilie 2007 încheiat între Statul italian și Uniunea Budistă italiană se preciza că „Republica italiană” recunoștea atât „autonomia Uniunii Budiste italiene” (Art. 1), cât și deplina ei „libertate în misiunea ei spirituală, educativă, culturală și umanitară” (Art. 2)⁶².

Aceste două drepturi fundamentale ale oricărei Confesiuni religioase din arealul Statului italian, inclusiv al Uniunii Budiste italiene, se revendicau deci în temeiul dreptului la „libertatea religioasă” (Acord din 4 aprilie 2007, Art. 2).

Statul italian garanta deci, și prin acest Acord bilateral, „libertatea de conștiință la toți cetățenii” (Art. 5 al. 1), indiferent de Confesiunea lor religioasă, iar în articolul următor se învedera faptul că Republica italiană garanta și Uniunii Budiste italiene „dreptul de înființare în mod liber de Școli de orice fel și grad și institute de educație” (Art. 6).

Același Acord preciza că Uniunea Budistă italiană se bucură de „personalitate juridică”, și că în temeiul acesteia, putea deține, moșteni și transmite „bunuri” (Art. 10 și 11).

Din textul Legii nr. 245 din 2012 – care reglementează raporturile între Statul italian și Uniunea Budistă italiană – se poate constata că și acestei Confesiuni religioase (UBI) i s-a recunoscut atât „autonomia” (Art. 2), cât și dreptul ei la „libertatea religioasă” (Art. 3)⁶³.

În temeiul libertății religioase, și acestei Confesiuni i s-a recunoscut dreptul de-a organiza un „învățământ religios în școli” (Art. 6) și în „instituții de educație” (Art. 7), precum și dreptul de proprietate asupra „bunurilor religiei sau cultului” (Art. 11 și 12)⁶⁴.

Că pentru legiuitorul italian cele două noțiuni, „religie” și „cult”, sunt identice, ne-o confirmă și textul constituțional (cf. Art. 19 și 20)⁶⁵. Așadar, ori de câte ori în legislația italiană întâlnim sintagma „dreptul la religie”, trebuie să înțelegem și dreptul Confesiunilor sau Cultelor religioase, recunoscute de stat, de-a se organiza și funcționa liber, fără vreo ingerință din partea statului.

62 *Ibidem*.

63 *Legge 31 dicembre 2012, no. 245 ...*

64 *Ibidem*.

65 A se vedea *Constituția Republicii italiene, ..., p. 22.*

11. Institutul Budist Italian Soka Gakkai.

Prin Legea nr. 130 din 28 iunie 2016⁶⁶, publicată în „Gazzeta Ufficiale” nr. 164 din 15 iulie 2016, s-au prevăzut „norme pentru reglementarea raporturilor între Stat și Institutul Budist italian Soka Gakkai” în spiritul „prevederilor Articolului 8, al. 3 al Constituției”, articol care a fost de altfel invocat cu ocazia încheierii fiecărui Acord între Satul italian și o Confesiune religioasă din teritoriul lui, în baza căruia s-a prevăzut atât egalitatea cultelor religioase „în fața legii”, cât și dreptul acestora de a se organiza conform prevederilor statutelor proprii⁶⁷.

Din Preambulul acestei legi se poate constata și faptul că autorii ei au invocat „principiile de libertate religioasă enunțate de Constituție și de drepturile la libertatea de conștiință și religie garantate de Declarația Universală a Drepturilor Omului, Convenția pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului din 1950 și de Protocolul adițional al acestei Convenții din 1952, ratificat prin Legea nr. 848 din 4 august 1955, care au fost ulterior integrate și ratificate de Pactele internaționale privind drepturile economice, sociale și culturale și drepturile civile și politice din 1966, ratificate prin Legea nr. 881 din 25 octombrie 1977, și de Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene” (Preambulul Legii nr. 130/2016).

Așadar, încă o mărturie concludentă că, și în cazul Institutului Budist italian, legiuitorul a ținut să facă referire atât la prevederile textului constituțional, cât și la principiile și normele Dreptului internațional privind dreptul la libertatea de religie.

În același Preambul al acestei Legi se afirma „că, în activitățile sale, Institutul Budist italian se călăuzește de principiul nonviolenței, al respectului și compasiunii față de toate formele de viață existente, proprii Budismului și învățământului maestrului spiritualității Budda Nicheren Dais-honin” (Preambul).

Statul italian a recunoscut – în baza „drepturilor inviolabile ale persoanei garantate de Constituție” (Art. 1 al. 2 Legea 130/2016) – și „autonomia Institutului Budist italian Soka Gakkai” (Art. 1), care își are sediul în Japonia (Tokyo) (Art. 1 al. 3).

66 Legge 28 giugno 2016, n. 130, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:statto:legge:2016-06-28;130@originale> (accesată 17. 09. 2023).

67 *Constituția Republicii italiene, ...*, p. 18.

Prin aceeași lege au fost garantate pe seama Institutului Budist italian mai multe libertăți, ca de exemplu, „libertatea religioasă” (Art. 2), „libertatea de conștiință”, „libertatea învățământului” (Art. 6) etc. De remarcat și reținut faptul că, în enumerarea de mai sus a libertăților fundamentale ale omului, libertatea religioasă precedă libertatea de conștiință.

Aceeași Lege prevede că „bunurilor” Institutului Budist italian li s-a recunoscut „personalitatea juridică” (Art. 10). Gestionarea și administrarea acestor bunuri, „înscrise în registrul persoanelor juridice” (Art. 14), se află „sub controlul autorităților competente confesionale, fără nicio ingerință din partea statului” (Art. 13).

12. Uniunea Hindușă Italiană, Sanatana Dharma Samgha (UII).

Raporturile între Statul italian și Uniunea Hindușă italiană, Sanatana Dharma Samgha (UII), au fost reglementate prin Legea nr. 246 din 31 decembrie 2012 în vederea aceleiași „aplicări a prevederilor articolului 8, al. 3 din Constituția Italiei” în baza „Acordului” care fusese încheiat între cele două părți la 4 aprilie 2007.

Printre altele, în acest Acord se stipula că, „în temeiul articolului 8 din Constituție, Confesiunile religioase au dreptul de a se organiza conform propriilor Statute ..., și că raporturile lor cu Statul sunt reglementate prin lege” (Preambul)⁶⁸.

Prin Legea nr. 246 din 2012, în care au fost prevăzute norme privind reglementarea raporturilor între Stat și Uniunea Hindușă italiană, s-au prevăzut atât „autonomia” acesteia (Art. 2 al. 1), cât și „libertatea (ei) religioasă”.

În temeiul libertății de Religie, membrilor acestei Uniuni li se recunoșteau „nu numai libertatea religioasă (Art. 3 al. 1 și 2)”, ci și „dreptul de a mărturisi credința lor și a practica religia lor în orice formă, individuală sau colectivă, și de-aș exercita Cultul în privat sau în public” (Art. 3 al. 3)⁶⁹.

În textul acestei Legi aflăm prevederi și despre „învățământul religios în școală” (Art. 6) și în „instituțiile de educație” (Art. 6 al. 4), despre „efec-

68 *Intesa tra la Repubblica Italiana e l'Unione Induista Italiana, Sanatana Dharma Samgha*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/intese2007/Intesa_Unione_induista_italiana.pdf (accesată 1. 08. 2023).

69 *Legge 31 dicembre 2012, no. 246*, [https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/Legge%20246%20del%202012%20Unione%20Induista%20Italiana%20\(UII\).pdf](https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/Legge%20246%20del%202012%20Unione%20Induista%20Italiana%20(UII).pdf) (accesată 11. 08. 2023).

tele civile” ale căsătoriilor încheiate în fața slujitorilor cultului UII, care au cetățenie italiană, cu condiția ca actul respectiv să fie transcris în Registrele de stare civilă (Art. 9 al. 1), despre „tutela edificiilor de cult”, care aparțin cultului public hinduist (Art. 17 al. 1) etc.

Cât privește învățământul religios în Școlile publice, Legea nr. 246 din 2012 a ținut să prevadă că acest gen de învățământ este distribuit „în respectul libertății de conștiință și al demnității umane, fără distincție de religie” (Art. 6 al. 1).

Într-adevăr, fără respectul libertății de conștiință și al demnității umane nu putem vorbi nici despre dreptul la libertatea de religie, la libertatea religioasă, la libertatea de exprimare⁷⁰, la un învățământ religios în Școlile publice etc.

Concluzii

Atât din examinarea și evaluarea textelor Acordurilor încheiate între Statul italian și cele doisprezece Confesiuni religioase existente în spațiul geografic al acestuia, cât și din cel al Legilor prin care au fost reglementate raporturile între Statul italian și aceste Culte religioase, s-a putut constata în mod învederat faptul că acestor Confesiuni sau Culte religioase li s-a creat un regim juridic prin care li s-a recunoscut dreptul la libertatea de religie în conformitate cu prevederile textului constituțional și cu principiile enunțate de Dreptul internațional.

Faptul că toate Confesiunile religioase – diferite sau altele decât cea catolică – au dreptul de a se organiza conform propriilor statute, cu condiția însă ca acestea „să nu contravină legislației italiene” (Art. 8 al. 2 din Constituția Republicii italiene), și că fiecare membru al lor poate „să exercite cultul său în particular sau în public, cu condiția ca să nu fie ritualuri care contravin bunelor moravuri” (Art. 19 din Constituția Republicii italiene), este încă o mărturie peremptorie că, în Italia, acestea se bucură de dreptul la libertatea de Religie și de statutul de autonomie în raporturile lor cu Statul.

Legiuiitorul italian a ținut să prevadă însă în textul respectivelor Acorduri bilaterale și faptul că raporturile între Statul italian și aceste Con-

70 F. Brașoveanu, „Freedom of expression principle”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, vol. XII, Issue 2, 2012, pp. 138-140.

fesiuni religioase nu mai sunt reglementate de „Pactele de la Lateran” (dai Patti Lateranesi) din anii 1929-1930, – care privesc doar Statul și Biserica Catolică, și care își recunoșteau reciproc independența și suveranitatea în domeniul lor de activitate (cf. Art. 7 din Constituția Republicii italiene) – ci „prin lege” (per legge), ca rezultat al unor înțelegeri publice, mutuale, între Statul italian și fiecare Confesiune religioasă (cf. Art. 8 din Constituția Republicii italiene).

Din textul acestor Acorduri între Statul italian și aceste Confesiuni religioase, „diferite de cea Catolică” (Art. 8 din Constituția Republicii italiene), rezultă și faptul că dreptul la libertatea de Religie a fost perceput și definit de legiuitorul italian în deplină conformitate cu dispozițiile de principiu enunțate de principalele instrumente sau tratate internaționale privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în temeiul cărora legiuitorul italian a reglementat de fapt și „condiția juridică a străinilor” (Art. 10 al. 2 din Constituția Republicii italiene).

În fine, din textele acestor Acorduri bilaterale și al legilor emise de Parlamentul Republicii italiene, privind fiecare Confesiune religioasă în parte, s-a putut constata și faptul că cele două libertăți fundamentale ale omului, libertatea de religie și libertatea de conștiință, se regăsesc enunțate la loc de cinste în textul acestora, ceea ce ne atestă faptul că dreptul acestor Confesiuni religioase la libertatea de Religie a fost prevăzut de legiuitorul italian în deplină conformitate cu normele dreptului internațional și european.

Bibliografie

- ANECHITOAE, C., „Toleranța – argument al dreptului la libertatea de exprimare și libertate religioasă”, în *Analele Universității Ovidius Constanța. Seria Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 270-276.
- ANECHITOAE, C., *Elemente de drept internațional. Note de curs*, București, Editura Bren, 2010.
- ANECHITOAE, C.; Brașoveanu, F., „Considerații privind combaterea discriminării la nivel european”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 10, 2 (2022), pp. 99-110.
- BONETTI, P., „The “Place” of Religion in the Italian Asylum Seekers’ Reception System: Constitutional, Legislative and Procedural Framework”, în vol. *Migrants and Religion: Paths, Issues, and Lenses: A Multidisciplinary*

and Multi-Sited Study on the Role of Religious Belongings in Migratory and Integration Processes, ed. L. Zanfrini, Boston, Brill, 2020, pp. 267-314.

- BRAȘOVEANU, F., „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 3 (2015), pp. 27-34.
- BRAȘOVEANU, F., „Freedom of expression principle”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, XII, 2 (2012), pp. 138-140.
- BRAȘOVEANU, F., „International protection of human rights”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, XII, 2 (2012), pp. 135-137.
- DURĂ, N. V., „Libertatea de conștiință”, un drept primordial al omului. Precizări și corective privind conținutul și statutul ei juridic”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 8, 2 (2020), pp. 27-53.
- DURĂ, N. V., „About “Justitia” (Righteousness) and “Aequitas” (Equity). The contribution of Lactantius (+ 325) in the specifying of the content of the two constituent elements of the “Jus””, in *Annales canonici*, 15, 2 (2019), pp. 9-38.
- DURĂ, N. V., „About the „Religious” Politics of Some Member States of the European Union”, în *Dionysiana*, III, 1 (2009), pp. 463-489.
- DURĂ, N. V., „Despre libertatea religioasă și regimul ei juridic. Considerații și evaluări”, în *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2 (36) 2019, pp. 25-31.
- DURĂ, N. V., „Despre libertatea religioasă și regimul general al Cultelor religioase din România”, în *Analele Universității Ovidius Constanța / Seria Teologie*, VII, 1 (2009), pp. 20-45.
- DURĂ, N. V., „Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la “Jus naturale” la “Jus cogens””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 86-128.
- DURĂ, N. V., „Dreptul la libertatea de Religie. De la Edictul împăratului Cyrus al II-lea (cel Mare), prima „Cartă a drepturilor omului”, până la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 10, 2 (2022), pp. 35-72.
- DURĂ, N. V., „Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană. De la „Justiniani Institutiones” la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 129-151.

- DURĂ, N. V., „Edictul de la Milan (313) și impactul lui asupra relațiilor dintre Stat și Biserică. Câteva considerații istorice, juridice și ecleziologice”, în *Mitropolia Olteniei*, 5-8 (2012), pp. 28-43.
- DURĂ, N. V., „From the Church Autonomy of the Archbishop Andrei Șaguna, to the Autonomy of the Religious Denominations in the Romanian State. Ecclesiological-Canonical Considerations”, in *Ecumeny and Law*, 4 (2016), pp. 235-256.
- DURĂ, N. V., „General Principles of European Union Legislation Regarding the Juridical Protection of the Human Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, III, 2 (2013), pp. 7-14.
- DURĂ, N. V., „Relațiile Stat-Culte religioase în U.E. „Privilegii” și „discriminări” în politica „religioasă” a unor State membre ale Uniunii Europene”, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2007), pp. 20-34.
- DURĂ, N. V., „Religious Freedom in Romania”, în *Theologia Pontica*, V, 3-4 (2012), pp. 9-24.
- DURĂ, N. V., „Rules of national and international law prohibiting all forms of discrimination based on religion or religious belief”, in *Annales Canonici*, 12 (2016), pp. 45-64.
- DURĂ, N. V., „Statele Uniunii Europene și cultele religioase”, în *Orthodoxia*, I, 2 (2009), pp. 49-72.
- DURĂ, N. V., „The European juridical thinking, concerning the human rights, expressed along the centuries”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, 2, 2010, pp. 153-192.
- DURĂ, N. V., „The Relationships between the State and the Church and their Legal Regime. Rules of International and National Law”, in *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 12, 4 (2018), pp. 192-201.
- DURĂ, N. V., „The Right to the “Freedom of Conscience”, Legal Basis for the Educational and Missionary Activity of Religious Denominations”, in *Ecumeny and Law*, 5 (2017), pp. 147-170.
- DURĂ, N. V., „The Theology of Conscience and the Philosophy of Conscience”, in *Philosophical-Theological Review*, 1 (2011), pp. 20-29.
- DURĂ, N. V., „The Universal Declaration of Human Rights”, in *EIRP Proceedings Vol. 10*, Galati, Danubius University Press, 2015, pp. 240-247.
- DURĂ, N. V., *Le Régime de la synodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique, du Ier millénaire*, București, Editura Ametist 92, 1999.

- DURĂ, N. V.; Kroczeck, P.; Mititelu, C., *Marriage from the Roman Catholic and Orthodox points of view*, Krakow, Editura Scriptum, 2017.
- DURĂ, N. V.; Mititelu C., *Principii și norme ale Dreptului Uniunii Europene privind drepturile omului și protecția lor juridică*, Constanța, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2014.
- DURĂ, N. V.; Mititelu, C., „Human rights and their universality. From the rights of the „individual” and of the „citizen” to „human” rights”, în vol. *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, Galati, Galati University Press, I, 4 (2012), pp. 103-127.
- DURĂ, N. V.; Mititelu, C., „International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, în vol. *8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives*, Galati, Danubius University Press, 2013, pp. 130-136.
- DURĂ, N. V.; Mititelu, C., „The Freedom of Religion and the Right to Religious Freedom”, în vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, I (2014), Albena, pp. 831-838.
- DURĂ, N. V.; Mititelu, C., „The human fundamental rights and liberties in the Text of some Declarations of the Council of Europe” în vol. *Exploration, Education and Progress in the Third Millennium*, București, Editura ProUniversitaria, I, 5 (2015), pp. 7-22.
- DURĂ, N. V.; Mititelu, C., „The right to Freedom of Religion in the Jurisprudence of the European Court”, în *Journal of Danubius Studies and Research*, IV, 1 (2014), pp. 141-152.
- DURĂ, N. V.; Mititelu, C., „The State and the Church in IV-VI Centuries. The Roman Emperor and the Christian Religion”, în vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, I (2014), Albena, pp. 923-930.
- DURĂ, N. V.; Mititelu, C., „The Treaty of Nice, European Union Charter of Fundamental Rights”, în vol. *8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives*, Galati, Danubius University Press, 2013, pp. 123-129.
- ERVAS, E., „The Agreements Between Church and State: The Italian Perspective”, în *Brigham Young University Law Review*, 4 (2017), pp. 869-893.
- FERRARI, A.; Ferrari, S., *Religion and the Secular State: The Italian Case*, <https://original.religlaw.org/content/blurb/files/Italy%202014.pdf> (accesată 1. 08. 2023).

- MITITELU, C., „About the Right to the Freedom of Religion”, in vol. *LUMEN: Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et all., Bologna, Medimond, 2015, pp. 833-838.
- MITITELU, C., „Despre “libertatea de conștiință” și libertatea “credițelor religioase”. Câteva considerații și evaluări”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 8, 1 (2020), pp. 452-465.
- MITITELU, C., „Internal (Material) Sources of Orthodox Canonical Law”, in *Philosophical-Theological Review*, nr. 1 (2011), pp. 111-120.
- MITITELU, C., „Jurisprudența Curții Europene privind dreptul la religie. Considerații și evaluări”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 10, 2 (2022), pp. 168-187.
- MITITELU, C., „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în vol. *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, vol. I, Craiova, Editura Universitaria, 2010, pp. 36-43.
- MITITELU, C., „On the “Concordat Marriage” and its Legal Regime. Considerations and Assessments”, in *Teologia*, no. 90 (1), 2022, pp. 59-85.
- MITITELU, C., „Provisions of Principle with European Constitutional Value on the “Persons” Right to Freedom and Security”, în *Journal of Danubius Studies and Research*, VI, 2 (2016), pp. 158-165.
- MITITELU, C., „The Autonomy of Religious Denominations in Romania”, in *Ecumeny and Law*, 4 (2016), pp. 275-296.
- MITITELU, C., „The Byzantine Law and its Reception in the Romanian Principalities”, in *Philosophical-Theological Review*, 4 (2014), pp. 33-43.
- MITITELU, C., „The European Convention on Human Rights”, in vol. *10th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives*, Galati, Danubius University Press, 2015, pp. 243-252.
- MITITELU, C., „The Nomocanons (Pravilele) Printed in the Romanian Countries, in the Seventeenth Century, and Their Provisions of Criminal Law”, în *Religion*, 3 (2014), pp. 41-57.
- MITITELU, C., „The Service of the Romanian Orthodox Church to Mi-grants”, in *Ecumeny and Law*, 9, 1 (2021), pp. 45-66.
- MITITELU, C., „The Status of Organization and Functioning of the Romanian Orthodox Church. Ecclesiological and canonical-juridical considerations”, in vol. *The current Statutes for the organisation and functioning of the Romanian Orthodox Church. Tradition and Innovation*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 144-166.

- MITITELU, C., *Dreptul bizantin și receptarea lui în Pravilele tipărite, în Țările Române, din secolul al XVII-lea*, București, Editura Universitară, 2014.
- MITITELU, C., *Vechi instituții europene prevăzute de legislația nomocanică din secolul al XVII-lea (Pravila de la Iași și Pravila de la Târgoviște)*, București, Editura Universitară, 2014.
- MITITELU, C.; MITRA Radu, M., „International Covenant on Civil and Political Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, III, 2 (2013), pp. 47-57.
- ROTARU, I. G., „Persecution, a mix of Politics and Religion – a Historical look from the Book of the Prophet Daniel”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 10, 1 (2022), pp. 672-691.

Instrumente juridice internaționale:

- *Constituția Republicii italiene*, trad. A. Popescu, Ed. All Beck, București, 1998.
- *Inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum Conventiones*, https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html (accesată 1. 08. 2023).
- *Intesa tra il Governo della Repubblica e la Tavola valdese in attuazione dell'articolo 8, comma terzo, della Costituzione*, https://www.chiesavaldese.org/documents/discipline/01_int84.pdf (accesată 1. 09. 2023).
- *Intesa tra il Governo della Repubblica Italiana e le "Assemblee di Dio in Italia", in attuazione dell'articolo 8, terzo comma, della Costituzione*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.progressivo=0&art.idArticolo=1&art.versione=1&art.codiceRedazionale=088G0586&art.dataPubblicazioneGazzetta=1988-12-02&art.idGruppo=0&art.idSottoArticolo1=10&art.idSottoArticolo=1&art.flagTipoArticolo=1 (accesată 22. 09. 2023).
- *Intesa tra il Governo della Repubblica italiana e l'Unione Cristiana Evangelica Battista d'Italia del 29 Marzo 1993*, https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-E-1993-10066500670 (accesată 27. 09. 2023).
- *Intesa tra il Governo della Repubblica italiana e l'Unione Cristiana Evangelica Battista d'Italia, in attuazione dell'articolo 8, comma terzo, della Costituzione, (Preambolo)*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.versione=1&art.idGruppo=0&art.flagTipoArticolo=1&art.codiceRedazionale=095G0157&art.idArti-

colo=1&art.idSottoArticolo=1&art.idSottoArticolo1=10&art.data-PubblicazioneGazzetta=1995-04-22&art.progressivo=0 (accesată 27. 09. 2023).

- *Intesa tra la Repubblica Italiana e l'Unione Induista Italiana, Sanatana Dharma Samgha*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/intese2007/Intesa_Unione_induista_italiana.pdf (accesată 1. 08. 2023).
- *Intesa tra la Repubblica italiana e la Chiesa di Gesù Cristo dei Santi degli ultimi giorni*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.progressivo=0&art.idArticolo=1&art.versione=1&art.codiceRedazionale=012G0146&art.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&art.idGruppo=0&art.idSottoArticolo1=10&art.idSottoArticolo=1&art.flagTipoArticolo=1 (accesată 13. 09. 2023).
- *Intesa tra la Repubblica italiana e la Chiesa Apostolica in Italia*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.versione=1&art.idGruppo=0&art.flagTipoArticolo=1&art.codiceRedazionale=012G0147&art.idArticolo=1&art.idSottoArticolo=1&art.idSottoArticolo1=10&art.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&art.progressivo=0 (accesată 29. 09. 2023).
- *Intesa tra la Repubblica italiana e la Sacra Arcidiocesi ortodossa d'Italia ed Esarcato per l'Europa Meridionale*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaArticolo?art.progressivo=0&art.idArticolo=1&art.versione=1&art.codiceRedazionale=012G0145&art.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&art.idGruppo=0&art.idSottoArticolo1=10&art.idSottoArticolo=1&art.flagTipoArticolo=1 (accesată 7. 09. 2023).
- *Intesa tra la Repubblica italiana e l'Unione Buddhista italiana*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/intese2007/Intesa_Unione_Buddhista_italiana.pdf (accesată 7. 09. 2023).
- *Intesa tra la Repubblica Italiana e l'Unione italiana delle Chiese Cristiane Avventiste del 7° giorno Modificativa dell'articolo 12 dell'Intesa firmata il 29 dicembre 1986 ed approvata con Legge 22 novembre 1988, N. 516*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/intese2007/Intesa_Chiesa_Avventista%20.pdf (accesată 17. 08. 2023).
- *L. 22 novembre 1988, n. 517*, https://presidenza.governo.it/usri/ufficio_studi/normativa/L.%20517_22.11.1988.pdf (accesată 17. 09. 2023).
- *Legge 12 marzo 2012, no. 34*, https://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/norme/legge_34_12.pdf (accesată 7. 09. 2023).

- *Legge 20 dicembre 1996, n. 637, Modifica dell'intesa tra il Governo della Repubblica italiana e l'Unione italiana delle Chiese cristiane avventiste del 7 giorno, in attuazione dell'articolo 8, comma terzo, della Costituzione*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1996;637> (accesată 1. 09. 2023).
- *Legge 20 dicembre 1996, n. 638*, <https://leg14.camera.it/parlam/leggi/96638l.htm> (accesată 14. 09. 2023).
- *Legge 24 giugno 1929, n. 1159*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1929;1159> (accesată 11. 09. 2023).
- *Legge 28 giugno 2016, n. 130*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2016-06-28;130@originale> (accesată 17. 09. 2023).
- *Legge 30 luglio 2012, no. 126*, [https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/2012_08_08_Legge_30072012_n126_arcidiocesi_ortodossa%20\(2\).pdf](https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/2012_08_08_Legge_30072012_n126_arcidiocesi_ortodossa%20(2).pdf) (accesată 17. 08. 2023).
- *Legge 30 luglio 2012, no. 128*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2012-07-30;128!vig=> (accesată 17. 09. 2023).
- *Legge 31 dicembre 2012, no. 245*, https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/Legge_245_2012_Intesa_UBI.pdf (accesată 22. 09. 2023).
- *Legge 31 dicembre 2012, no. 246*, [https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/Legge%20246%20del%202012%20Unione%20Induista%20Italiana%20\(UII\).pdf](https://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/Legge%20246%20del%202012%20Unione%20Induista%20Italiana%20(UII).pdf) (accesată 11. 08. 2023).
- *Legge 8 marzo 1989, n. 101*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1989;101> (accesată 17. 09. 2023).
- *Legge 30 luglio 2012, no. 127*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2012-08-07&atto.codiceRedazionale=012G0146&elenco30giorni=false (accesată 4. 09. 2023).
- *Legge 5 ottobre 1993, n. 409, Integrazione dell'intesa tra il Governo della Repubblica italiana e la Tavola valdese, in attuazione dell'articolo 8, terzo comma, della Costituzione*, https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=1993-10-11&atto.codiceRedazionale=093G0478&elenco30giorni=false (accesată 11. 08. 2023).
- *Regio Decreto 28 febbraio 1930, n. 289*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-02-28;289> (accesată 1. 08. 2023).